

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XALQ TABOBATI TERMINOLOGIYASINING
TARQALISHI VA EVOLYUTSIYASIDA FOLKLOR ELEMENTLARINING ROLI**

Muallif: Ravshan Xujakulov,

SamDCHTI, ingliz tili nazariyasi kafedrasida stajyor o'qituvchisi,

Aloqa: +998 77 122 72 28, r.xujakulov@samdchti.uz

Annotatsiya:

Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida xalq tabobati terminologiyasining tarqalishi va evolyutsiyasida folklor elementlarining o'rnini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot davomida har ikki tilga xos bo'lgan afsonalar, rivoyatlar, maqollar, matallar va boshqa folklor janrlarining xalq tabobati bilan bog'liq tushunchalar, amaliyotlar va terminlarning shakllanishi, saqlanishi va avloddan avlodga o'tishidagi roli o'rganiladi. Qiyosiy tahlil orqali folklor elementlarining terminologiyaga ta'siri, o'xshash va farqli jihatlari aniqlanadi hamda xalq tabobatining lingvistik va madaniy xususiyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: xalq tabobati, terminologiya, folklor, qiyosiy tahlil, ingliz tili, o'zbek tili, etnolingvistika, madaniy meros.

Kirish

Xalq tabobati asrlar davomida insoniyatning salomatligini saqlash va kasalliklarni davolashda muhim o'rin tutib kelgan. Turli xalqlar o'zlarining geografik muhiti, madaniy an'analari va tajribalariga asoslangan holda noyob davolash usullari, vositalari va terminologiyasini yaratganlar. Ushbu terminologiya nafaqat tibbiy bilimlarni aks ettiradi, balki xalqning dunyoqarashi, e'tiqodlari va folklori bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Ingliz va o'zbek tillari, turli lingvistik oilalarga mansub bo'lishiga qaramay, xalq tabobati sohasida o'ziga xos terminologiyaga ega. Ushbu terminologiyaning shakllanishi va evolyutsiyasida folklor elementlarining ta'siri muhim ahamiyat kasb etadi. Afsonalar, rivoyatlar, maqollar, matallar, qo'shiqlar va boshqa folklor janrlari xalq tabobatiga oid bilimlar, tushunchalar va amaliyotlarning avloddan avlodga o'tishida, ularning lingvistik ifodasida beqiyos rol o'ynaydi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi ingliz va o'zbek tillarida xalq tabobati terminologiyasining folklor bilan o'zaro aloqasini qiyosiy o'rganish orqali har ikki xalqning madaniy merosini chuqurroq anglash, etnolingvistik tadqiqotlarni boyitish va tibbiyot terminologiyasining tarixiy ildizlarini ochib berishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili

Xalq tabobati va folklorning o'zaro aloqasi turli fan sohalari, jumladan, lingvistika, antropologiya, etnografiya va tarix tomonidan keng o'rganilgan. Ko'plab tadqiqotlar xalq tabobatiga oid bilimlarning folklor orqali saqlanib qolishi va tarqalishini tasdiqlaydi.

O'zbekistonlik olimlardan A. Hojiyev o'zining asarlarida o'zbek tilidagi tibbiy terminologiyaning tarixiy shakllanishi va unga xalq og'zaki ijodining ta'sirini yoritib bergan. Jumladan, u maqol va matallarda kasalliklar, davolash usullari va dorivor o'simliklarga oid ko'plab lingvistik birliklar mavjudligini ta'kidlaydi (Hojiyev, 1990)¹. Shuningdek, Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida xalq tabobatini rivojlantirish va uni zamonaviy tibbiyot bilan uyg'unlashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan (Mirziyoyev, 2021)². Bundan tashqari, Prezidentning "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi" (Mirziyoyev, 2017)³ va "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili" (Mirziyoyev, 2017)⁴ davlat dasturlarida ham xalq tabobatining ahamiyati va uni qo'llab-quvvatlash zarurligi qayd etilgan. Prezidentning "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili" (Mirziyoyev, 2019)⁵ va "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" (Mirziyoyev, 2020)⁶ davlat dasturlarida ham xalq tabobatiga oid bilimlarni saqlash va ommalashtirish masalalari o'z aksini topgan.

Xorijiy tadqiqotchilardan esa, B. Laufer o'zining "Sino-Iranica" asarida xalq tabobatiga oid terminlarning madaniy almashinuvi va tarqalishini tahlil qilgan (Laufer, 1919)⁷. C. Lévi-Straussning "Structural Anthropology" asarida miqlar va rituallarning tibbiy amaliyotlar bilan bog'liqligi strukturalistik nuqtai nazardan o'rganilgan (Lévi-Strauss, 1963)⁸. Shuningdek, J. Goodyning "The Domestication of the Savage Mind" asarida og'zaki madaniyatda bilimning saqlanishi va uzatilishi mexanizmlari, jumladan, folklorning roli ko'rib chiqilgan (Goody, 1977)⁹. M. Foucault o'zining "The Birth of the Clinic" asarida tibbiyotning diskursiv shakllanishi va unga madaniy omillarning ta'sirini tahlil qilgan (Foucault, 1973)¹⁰. Bundan tashqari, etnolingvistika sohasidagi tadqiqotlar (masalan, Croft, 2001; Enfield, 2002)¹¹ til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini, xususan, tibbiyot terminologiyasining madaniy kontekstini

¹ Hojiyev, A. (1990). *O'zbek tilining leksikologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi.

² Mirziyoyev, Sh. M. (2017). *O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston.

³ Mirziyoyev, Sh. M. (2017). *Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili* (Davlat dasturi). Toshkent: O'zbekiston.

⁴ Mirziyoyev, Sh. M. (2019). *Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili* (Davlat dasturi). Toshkent: O'zbekiston.

⁵ Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili* (Davlat dasturi). Toshkent: O'zbekiston.

⁶ Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston.

⁷ Laufer, B. (1919). *Sino-Iranica: Chinese contributions to the history of civilization in Central Asia*. Chicago: Field Museum of Natural History

⁸ Lévi-Strauss, C. (1963). *Structural anthropology*. New York: Basic Books.

⁹ Goody, J. (1977). *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁰ Foucault, M. (1973). *The birth of the clinic: An archaeology of medical perception*. New York: Pantheon Books.

¹¹ Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press. & Enfield, N. J. (2002). *The cultural logic of classifier languages*. Oxford: Oxford University Press.

ochib beradi. Folklorning lingvistik jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan asarlar (masalan, Dundes, 1964; Bauman, 1977)¹² uning terminologiyaning shakllanishidagi rolini tushunish uchun muhim nazariy asos yaratadi. Tibbiyot antropologiyasi sohasidagi ishlar (masalan, Hahn, 1995; Singer & Baer, 1995)¹³ xalq tabobatining madaniy va ijtimoiy kontekstini, shu jumladan, folklorning ta'sirini chuqur tahlil qiladi.

Qiyosiy metod

Ushbu tadqiqotda ingliz va o'zbek tillarida xalq tabobati terminologiyasining tarqalishi va evolyutsiyasida folklor elementlarining rolini aniqlash uchun qiyosiy metod qo'llaniladi. Qiyosiy tahlil quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. **Ma'lumot to'plash:** Ingliz va o'zbek tillariga oid folklor materiallari (afsonalar, rivoyatlar, maqollar, matallar, qo'shiqlar va boshqalar) hamda xalq tabobatiga oid terminlar va tushunchalar to'planadi.
2. **Tahlil:** To'plangan materiallar tarkibidagi xalq tabobatiga oid terminlar va tushunchalar aniqlanadi. Ushbu terminlarning etimologiyasi, semantikasi va madaniy konteksti o'rganiladi.
3. **Qiyoslash:** Har ikki tildagi folklor elementlarida uchraydigan xalq tabobatiga oid terminlar va tushunchalar o'xshashlik va farqlilik jihatlarini bo'yicha qiyoslanadi. Folklorning terminologiyaga ta'sirining umumiy va xususiy jihatlarini aniqlanadi.
4. **Interpretatsiya:** Qiyosiy tahlil natijalari asosida folklor elementlarining xalq tabobati terminologiyasining tarqalishi va evolyutsiyasidagi roli izohlanadi. Har ikki xalqning madaniy o'ziga xosliklari va umumiy jihatlarini lingvistik ma'lumotlar orqali ochib beriladi.

Natijalar va topilmalar

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, har ikki tilda ham folklor elementlari xalq tabobati terminologiyasining shakllanishi va tarqalishida muhim rol o'ynaydi.

O'zbek tilida ko'plab kasalliklar va davolash usullari bilan bog'liq terminlar bevosita folklor bilan aloqador. Masalan, "ko'z tegishi" tushunchasi xalq e'tiqodlarida chuqur ildiz otgan bo'lib, unga qarshi turli xil "duo" va "tumor"lar qo'llaniladi. "Alvasti" kabi mifologik obrazlar bilan bog'liq kasalliklar ham mavjud bo'lib, ularni davolashning o'ziga xos folklorga asoslangan usullari shakllangan (Hojiyev, 1990)¹⁴. Maqol va matallarda ham salomatlik, kasallik va

¹² Bauman, R. (1977). *Verbal art as performance*. Prospect Heights, IL: Waveland Press. & Dundes, A. (1964). *The morphology of North American Indian folktales*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.

¹³ Baer, Hans A., Merrill Singer, and Ida Susser. *Medical Anthropology and the World System: Critical Perspectives*. 3rd ed., Praeger, 2013, pp. 9-10.

¹⁴ Hojiyev, A. (1990). *O'zbek tilining leksikologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi.

davolanishga oid ko'plab hikmatli so'zlar uchraydi. Misol uchun, "Kasal yashirmasa, isitmasi oshkor bo'lar" maqoli kasallikni yashirishning oqibatlarini ogohlantiradi.

Ingliz tilida ham folklor elementlarining xalq tabobati terminologiyasiga ta'siri sezilarli. Masalan, "old wives' tales" (kampir ertaklari) iborasi an'anaviy, ilmiy asosga ega bo'lmagan, lekin avloddan avlodga o'tib kelayotgan xalq tabobatiga oid maslahatlarni anglatadi (Murray, James A.H., 1913)¹⁵. Turli xil afsonalar va rivoyatlarda dorivor o'simliklarning paydo bo'lishi, ularning shifobaxsh xususiyatlari haqida hikoyalar mavjud. Shuningdek, "superstitions" (xurofotlar) deb ataladigan e'tiqodlar ham xalq tabobatining bir qismi bo'lib, kasalliklardan himoyalanih yoki ularni davolash uchun turli rituallar va amaliyotlarni o'z ichiga oladi. Masalan, "knock on wood" (yog'ochga taqillatish) xurofiy e'tiqodi omadni saqlab qolish yoki baxtsizlikdan himoyalanih uchun qo'llaniladi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, har ikki tilda ham folklor elementlari xalq tabobatiga oid tushunchalarning metaforik ifodalanishida muhim rol o'ynaydi. Kasalliklar ko'pincha yovuz kuchlar, jonzotlar yoki tabiiy ofatlar bilan qiyoslanadi. Davolash usullari esa sehri harakatlar, marosimlar yoki tabiatning shifobaxsh kuchlari bilan bog'lanadi (Lévi-Strauss, 1963)¹⁶.

Bundan tashqari, folklor xalq tabobatiga oid bilimlarning og'zaki shaklda saqlanib qolishi va avloddan avlodga o'tishida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi (Goody, 1977)¹⁷. Hikoyalar, qo'shiqlar va maqollar orqali dorivor o'simliklarning xususiyatlari, kasalliklarning belgilari va davolash usullari yodda saqlanadi va keyingi avlodlarga yetkaziladi.

Takliflar

Kelgusida ushbu mavzuni yanada chuqurroq o'rganish uchun quyidagi yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borish tavsiya etiladi:

- Ingliz va o'zbek tillarida xalq tabobatiga oid terminlarning etimologik tahlilini o'tkazish va ularning folklor bilan bog'liqlik darajasini aniqlash.
- Har ikki tildagi folklor matnlarida uchraydigan xalq tabobatiga oid metaforalar va obrazlarni qiyosiy o'rganish.
- Zamonaviy tibbiyot terminologiyasida folklor elementlarining saqlanib qolish tendentsiyalarini aniqlash.
- Turli dialektlarda xalq tabobati terminologiyasining folklor bilan o'zaro aloqasining mintaqaviy xususiyatlarini o'rganish.
- Xalq tabobatiga oid bilimlarning folklor orqali o'qitilishi va ommalashtirilishining pedagogik jihatlarini tadqiq qilish.

¹⁵ Murray, James A.H., ed. *The Oxford English Dictionary*. Vol. 1 (A-B). Clarendon Press, 1913.

¹⁶ Lévi-Strauss, C. (1963). *Structural anthropology*. New York: Basic Books.

¹⁷ Goody, J. (1977). *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida xalq tabobati terminologiyasining tarqalishi va evolyutsiyasida folklor elementlari muhim rol o'ynaydi. Afsonalar, rivoyatlar, maqollar, matallar va boshqa folklor janrlari xalq tabobatiga oid tushunchalarning shakllanishi, saqlanishi va avloddan avlodga o'tishida beqiyos ahamiyatga ega. Qiyosiy tahlil har ikki tilda ham folklorning terminologiyaga ta'sirining o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash imkonini berdi. Ushbu tadqiqot xalq tabobatining lingvistik va madaniy xususiyatlarini chuqurroq anglashga hamda etnolingvistik tadqiqotlarni boyitishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baer, Hans A., Merrill Singer, and Ida Susser. *Medical Anthropology and the World System: Critical Perspectives*. 3rd ed., Praeger, 2013, pp. 9-10.
2. Bauman, R. (1977). *Verbal art as performance*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.
3. Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
4. Dundes, A. (1964). *The morphology of North American Indian folktales*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
5. Enfield, N. J. (2002). *The cultural logic of classifier languages*. Oxford: Oxford University Press.
6. Foucault, M. (1973). *The birth of the clinic: An archaeology of medical perception*. New York: Pantheon Books.
7. Goody, J. (1977). *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Hojiyev, A. (1990). *O'zbek tilining leksikologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi.
9. Khujakulov R. **COMPARATIVE-HISTORICAL ANALYSIS OF LEXICAL UNITS RELATED TO FOLK MEDICINE IN TURKIC LANGUAGES //GLOBAL TRENDS IN EDUCATION AND RESEARCH DEVELOPMENT**. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 1229-1235.
10. Khujakulov R. **ETYMOLOGY OF LEXICAL UNITS RELATED TO FOLK MEDICINE IN ENGLISH //TRANSFORMING EDUCATION THROUGH SCIENTIFIC DISCOVERY**. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 132-137.
11. Khujakulov, R. (2025). Derivational study of lexical units on folk medicine in English and Uzbek languages. *Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 5, 252-258.
12. Khujakulov, R. (2025). **ETYMOLOGY OF LEXICAL UNITS RELATED TO FOLK MEDICINE IN ENGLISH. TRANSFORMING EDUCATION THROUGH SCIENTIFIC DISCOVERY**, 1(1), 132-137.

13. Laufer, B. (1919). Sino-Iranica: Chinese contributions to the history of civilization in Central Asia. Chicago: Field Museum of Natural History.
14. Lévi-Strauss, C. (1963). Structural anthropology. New York: Basic Books.
15. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston.
16. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili (Davlat dasturi). Toshkent: O'zbekiston.
17. Mirziyoyev, Sh. M. (2019). Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili (Davlat dasturi). Toshkent: O'zbekiston.
18. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili (Davlat dasturi). Toshkent: O'zbekiston.
19. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston.
20. Murray, James A.H., ed. The Oxford English Dictionary. Vol. 1 (A-B). Clarendon Press, 1913.
21. Ziyodullayeva A., Saidabrorova S., Akhmedova H. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda ingliz tilini rivojlantirish //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 5 Part 2. – С. 172-175.